

POSZTMIGRÁNS EURÓPAI IDENTITÁS A KÉPERNYŐN? (ESETTANULMÁNY A MAGHREBI–FRANCIA ÉS A TÖRÖK–NÉMET DETEKTÍVEKRŐL)

■ 2011-es adatok alapján az Európában született nem fehér kisebbség nagyjából tízmillió embert jelent, és ez minden egyes EU-tagállam tapasztalatait és képzeletét meghatározza.¹ S mégis, az elmúlt három évtizedben kutatók sora hangsúlyozta, mennyire alulreprezentáltak a televízióban a kisebbségek és a bevándorlók Európa fehér lakosságával ellentétben.² Az egyik olyan televíziós műfaj, amely nem követte e trendet, az a krimi. A nyolcvanas évektől kezdve olyan krimisorozatok, mint a *Tatort* (1970–) vagy a *Série noire* (1984–1991) vitték színre a kisebbségi és bevándorlókaraktereket, e trend pedig napjainkban is folytatódik. E színrevitel azonban nem mentes reprezentációs problémáktól, és olyan kritikai elemzést igényel, amely felfedi, hogyan reagál az európai krimi a kulturális diverzitásra.

Ez az írás az olyan krimisorozatokban vizsgálja az etnikai kisebbségekhez tartozó vezető nyomozók reprezentációit, mint a *Tatort* (2008–2012), a *Cherif* (2013–2019), a *Last Panthers* (2015) és a *Dogs of Berlin* (2018). Konkrétan azt vizsgálja, hogy a franciaországi maghrebi, illetve a németországi török kisebbséghez tartozó nyomozók hogyan lépnek kölcsönhatásba a krimi műfajából következő elvárásokkal, illetve hogyan kezdik ki az európai nemzeti identitások monokulturális elképzeléseit. Kifogásolható ugyanakkor, hogy e sorozatok közül egyik sem visz színre női nyomozókat, de még így is tükrözik az európai etnikai kisebbségi televíziós

„...a társadalom mint
egész tapasztalta meg
a migrációt, nem
csak azok, akik
valóban migráltak.”

nyomozókra irányuló férfifókusz és az etnikai kisebbségbeli nők marginalizált helyzetét a bűnügyi televíziós sorozatokban.³ Az első rész körvonalaz egy hármastipológiát az etnikai kisebbséghez tartozó nyomozók jellemzőivel, valamint más, a német és francia krimiben feltűnő kisebbségi detektívekkel való kapcsolatukat illetően. A második rész a négy nyomozó közös reprezentációs mintáit igyekszik felfedni. Végül pedig a harmadik szekció arra vállalkozik, hogy felbecsülje a kiválasztott televíziós sorozatok potenciálját a posztmigráns társadalom⁴ bemutatását illetően, amely a korábbi és a jelenlegi migrációs mozgásokon nyugszik.

Maghrebi–francia és török–német televíziós nyomozók

■ „Egy kapucnis arab, amint épp az ablakon keresztül tör be egy apartmanba, nem épp egy hazaérkező rendőrt sejtet” – így indokolja a fehér rendőr, Adeline Briar, hogy tévesen letartóztatja leendő társát, az algériai francia rendőrkapitányt, Kader Cherifet a saját házában. Hasonló esetre bukkanunk a német *Tatort* című sorozatban, ahol a fehér bőrű kriminálpszichológus a török–német rendőrnek az általa vizsgált terrorcselekmények kapcsán azt mondja, hogy annak gyökerei tulajdonképpen az utóbbi *saját* kultúrájában keresendők. Szükszavúan bár, de e jelenetek mégis azt illusztrálják, van egyfajta vélt aszimmetria a nem-fehér detektívek és az európai jogrendszer között, amit képviselnek. Olyan, a francia irodalmat és médiát átható irodalmi trópusokkal operálnak, amelyek a bűnözéssel mossák össze a franciaországbeli etnikai és vallási kisebbségeket.⁵ A német médiát vizsgáló kutatások megjegyzik, hogy az etnikai kisebbségekhez tartozó karaktereket, különösen a németországi törököket gyakran ábrázolja a „szeptember 11” utáni média idegenként, bevándorlóként⁶ vagy gengszterként, egyenesen terroristaként.⁷ Amennyiben az európai krimisorozatokban megjelenő etnikai kisebbségekhez tartozó nyomozók hasonló kulturális aszimmetriák, sztereotípiák és kirekesztő mechanizmusok tárgyai, reprezentációjuk sorozatról sorozatra, akár a narratíva bizonyos pontjain belül is jelentősen eltérhet. Ha megvizsgáljuk Kader Cherif, Cenk Batu, Erol Birkan és Khalil Rachedi televíziós detektívek jellemzőit, három reprezentációs típus határozható meg: az egyik az akkulturációról szóló diskurzust testesíti meg, a másik a hibrid kulturális hovatartozást követi, a harmadik pedig szándékosan elszakad a nemzeti többség erkölcsétől. Ezek a kategóriák megkérdőjelezzik a sorozatok progresszív törekvéseit, és az etnikai hovatartozás európai krimikben való megjelenítésének kihívásaira mutatnak rá.

Az akkulturálódott nyomozó

■ Az etnikai kisebbségekhez tartozó nyomozók egyik legmeghatározóbb jellemalkotási eljárása egy olyan nagymértékben integrált, szilárd munkamorállal rendelkező polgártakar, akinek alig van kötődése a saját kisebbségi kultúrájához. Ennek egy példája a török–német beépített ügynök, Cenk Batu. Az első epizód azzal nyit, hogy Batu nem hajlandó kivégezni Németország legnagyobb pénzmosóját, e döntés miatt pedig hathónapos próbaidőre kerül. Az új megbízása szerint, mint volt török elítélt, be kell épülnie a helyi török bünszervezetbe, ugyanis ahogy a felettese megjegyzi: ez nem egy szőke Hansnak való feladat. Hamar nyilvánvalóvá válik azonban, hogy nem hasonlít a többi török–német karakterre: nem beszél folyékonyan törökül, nem tud török ételeket főzni, nem él a tö-

rök negyedben, alkoholt iszik, kizárólag fehér kollégái vannak, és fehér nőkkel randizik. Az egyetlen kivételt a Törökországban élő apjával folytatott mobilos sakkjátszmái jelentik. Annak ellenére, hogy Batu kétséget kizárólag integrálódott a német domináns kultúrába, etnikai hovatartozása miatt kénytelen különböző atrocitásokat elszenvedni, ilyen például az az eset, amikor egy előítéletes rendőr, aki nincs tisztában Batu küldetésével, török bérgyilkosnak nézi, majd a nyomozás során azt mondja neki: „Még a húgaidat is kinyírnád, ha németekkel lógnának, mi?” Katharina Hall amellet érvel, hogy Batu egyszerre van bennfentes és kívülálló szerepben beépített ügynökként való ténykedése következtében, a rendőrségi láncban is elkülönített helyzete van, hiszen egyedül a fehér német rendőrfőnöknek kell jelentenie, a nyilvánosság számára láthatatlan marad.⁸ Hasonló ábrázolásmódot találunk más török–német nyomozókat reprezentáló irodalmi művekben, ilyen például Jakob Arjouni magánnyomozója, Kemal Kayankaya, akit egy fehér német család fogadott örökbe, és az etnicitásán kívül nincs más kapcsolata a török kultúrával. A francia televíziós sorozat, a *Sur le fil* (2007–2010) szintén jelentékteleníti Lila Gloanec hadnagy maghrebi etnikai hovatartozását (egy breton férfi felesége lett), ám a fia kivétel, mert ő később egy radikális iszlám csoporthoz csatlakozik.

A kulturálisan hibrid nyomozó

■ Más etnikai kisebbségekhez tartozó nyomozók viszont egyszerre rendelkeznek erős kötődéssel a kisebbségi kultúrájukhoz, és integrálódtak a többségi nemzeti kultúrába. E detektív típusnak egy találó példája Kader Cherif. Cenk Batuval ellentétben Cherif folyékonyan beszél algériai arabul (bár mindössze egy rövid időre halljuk csak megszólalni e nyelven). Közele kapcsolatot ápol az édesanyjával, aki rendszeresen felhívja, és algír ételeket küld neki. Az otthona maghrebi festményekkel van tele, a vendégeivel pedig előszeretettel iszik Oriental teát. Szolgálat közben gyakran megnyilvánul szilárd etikai kódexe, és csak nagyritkán tart magánál fegyvert. A sorozat későbbi részeiből derül ki, hogy azért csatlakozott a rendőrséghez, mert egyrészt különbözni akart édesapjától, aki elítélt bűnöző, másrészt pedig nagy rajongója egy amerikai detektív sorozatnak, amelyből gyakran idézget is. Cherif valóban előszeretettel old meg széles vigyorral bűnügyeket, miközben népszerű krimisorozatokat idézget. Az egységén belül roppant népszerűségnek örvend, a nők körében (különösen partnere szemében) igazi sármőr, baráti viszonyt ápol zsidó exfeleségével, és gondoskodó apja a tinédzser lányának. A karakter alapvetően kedvező fogadtatásban részesült Franciaországban, hiszen a sorozat hat évadot élt meg, ennek ellenére Annabelle Laurent kritizálta a jellemalkotást a brit Luther (Idris Elba) karakteréhez hasonlítva: ez utóbbi etnikai hovatartozásáról csak minimálisan esik szó, Cherif esetében egy sor klisével találkozunk.⁹ A német irodalomban ez a típus Su Turhan török–német detektívjében, Zeki Demirbilekben fedezhető fel, aki tökéletesen integrálódott a többségi kultúrába, németül és folyékonyan beszél, és mindkét kultúrában egyaránt járatos. Demirbileket szokás azonban a török–német nyomozó jellemalkotásának ideáltípusának tartani, mivel a török kultúrának csupán azon aspektusait viseli magán, amelyek nem fenyegetik a többségi kultúrát.¹⁰

A hibrid detektívekre vonatkozó következtetések levonásakor néhány megfontolást kell tennünk, mivel hibrid karakterfejlődésük alakítható. A *Cherif* ese-

tében látnunk kell venni, hogy ahogyan a sorozat a későbbi évadokban kibontakozott, a főszereplő etnikai hovatartozásához és családi történetéhez kötődő szálakat még jobban ki lehet bontani. Például a negyedik évad *La Mort de Kader Cherif* (Kader Cherif halála) című epizódja, amelyet Akim Isker francia-algériai filmrendező rendezett, egy fantasztikus történetet állít a középpontba, amelyben Cherif egyik amazigh felmenőjének szelleme játszik szerepet. Hasonlóképpen, az ötödik évadtól kezdve az édesanyja már nem csupán egy hang a telefonban, mint Cenk Batu apja, hanem Salima Cherif visszatérő karakterré válik (Tassadit Mandi alakításában). Az ilyen változások arra utalhatnak, hogy a sorozatok hosszú élettartama segíthet megoldani a hibrid nyomozók néhány reprezentációs problémáját.

Az unortodox nyomozó

■ Az etnikai kisebbségekhez tartozó nyomozók harmadik válfajához tartoznak azok a karakterek, akik nem követik szigorúan a többségi kultúra kódjait, ahelyett inkább a saját szabályaik szerint működnek. Ez a karaktertípus akkor jellemző, amikor a detektívek a korrupciónak ítélt igazságszolgáltatási rendszert megkérdőjelezzik, vagy egyenesen kihívják maguk ellen. Ilyen karakter a török–német nyomozó, Erol Birkan a *Dogs of Berlin* című sorozatból, egy nyíltan meleg rendőr a berlini kábítószer-ellenes osztályról. Cenk Batu beépített ügynök szerepéhez hasonlóan Birkant áthelyezik a gyilkosságokhoz, mivel egy török–német focista halálának ügyében kommunikációs célokból szükség van egy „törökre”. Birkan kezdetben elutasítja az áthelyezést, mivel szívesebben nyomoz azok után a drogdílernek után, akik azt a kirekesztett közösséget veszélyeztetik, amelyben ő is felnőtt. Miután egy csapat férfi megveri, akiről azt feltételezi, hogy a Tarik-Amir maffia tagjai, úgy dönt, mégis elvállalja az ügyet. Ahogy egyre többet tudunk meg a karakterről, kiderül az is, hogy a kaiserwartei török negyedben nőtt fel, és gyerekként az a banda zaklatta, amely később a mentora haláláért is felelős volt. Batuval ellentétben Birkan folyékonyan beszél törökül, és a helyi török közösségnek is aktív tagja. Ugyan szilárd erkölcsi kódexszel és munkamorállal rendelkezik, de megsérti a rendőrségi eljárás rendjét, amikor egy a maffiát támogató tinédzser telefonját lehallgatja, illetve megszegi rendőri esküjét, amikor belemegy a tisztességtelen társa ajánlotta üzletbe, és nem leplezi le a neonáci vezért azért cserébe, hogy később hozzáférésük legyen azokhoz a szövetségi erőforrásokhoz, amelyeket a berlini bünszövetkezetek elleni harcban szándékoznak felhasználni. A másik nyomozó, aki illik e karaktertípusba, a maghrebi–francia detektív, Khalil Rachedi a francia–brit *The Last Panthers* (2015) című sorozatból. Ahogy Birkant, Rachedit is azért osztják be egy nemzetközi gyémántrablási ügyhöz, mert a marseilles-i arab negyedből származik, illetve korábban piti bűnöző volt. Az előző sorozathoz hasonlóan Rachedi társa is egy korrumpált fehér felügyelő lesz, aki azonnal áthelyezi őt az ügyről, amint releváns információt szolgáltat a bűnügyről. A hivatalos vizsgálat ellenében a saját szakállára kezd el nyomozni bűnöző bátyjával, Mokhtarral. Miközben bűnözőket félemlítenek meg, Rachedi megpróbálja lerántani a leplet társa korruptségéről is. Terve kudarcba fullad, amikor kollégáját megölik, és rájön, hogy bátyja együttműködik a nemzetközi bünszervezettel. Végül Rachedi kénytelen megölni testvérét, jelezvén, hogy az erkölcsi kötelesség a családi kötelék felett áll. A szokatlan nyomozó típusához tartozik Lakhdar Belaïd regényíró maghrebi–francia detektívje,

Bensalem hadnagy is, aki a fehér terrorelhárító erők parancsa ellenére nyomozni kezd a helyi terrorista sejt után újságíró társával, Karim Khojával együtt. Az etnikai kisebbséghez tartozó szokatlan nyomozó típusát találhatjuk meg az alkalmatlan nyomozó komikus reprezentációiban, amilyen például Djamel Bensalah *Beur sur la ville* című filmje, amely egy bolondos maghrebi-francia férfit követ nyomon, akit egy nagy horderejű gyilkossági esethez osztanak be a helyi rendőrség egy új, a kisebbségek érdekében történő pozitív kezdeményezésének nyomán.

Az európai kisebbségi nyomozó formálódása

■ Eltérő tapasztalataik ellenére a négy vizsgált nyomozó több olyan cselekményelemen és vizuális ábrázoláson osztozik, amely problematizálja azt, hogy mit is jelent európai etnikai kisebbséghez tartozó nyomozónak lenni. Ez a következő mintákat foglalja magába, ám azt tapasztaljuk, hogy bár a krimi műfaja új szerepeket nyit az etnikai kisebbségek számára, azok még mindig az irodalmi toposzoknak és típuszerepeknek vannak kitéve.

Berna Gueneli mutat rá Cenk Batu karakterét elemezve arra, hogy az erőteljes, meztelen testét felfedő, vissza-visszatérő zuhanyjelenetek a voyeurizmus egzotizáló és erotizáló pillanataiként működnek, amelyek az etnikai Másikra irányulnak.¹¹ Gueneli érvelése szerint ez az áterotizált etnizáció megkérdőjelezi az etnikai kisebbségek főszerepbe való beválogatásának haladó pozícióját. Cherif, a francia karakter, aki folyton flörtölget a női szereplők többségével, szintén szexualizált, ahogy azt egy kritika is kiemeli: „ő egy igazi csábos sármőr, elbűvöli, hogy kimért partnere vonzódik hozzá”.¹²

A bűncselekményekhez és az erőszakhoz kötődő családi szálak szintén ismétlődő jegyek a nyomozók között. Batu kivételével, aki keveset tud a családjáról, mindegyik karakter erőszakos vagy bűnözők múltját apával rendelkezik. Cherif apja vagy Khalil bátyja bűnözők, akik végül elárulják őket, míg Birkan apja egy homofób gyakorló muszlim. Ahogy az látható, mindannyian egy olyan narratíva részét képezik, amelyben a jogrendszer által a környezetéből kimenetelt, kivételes helyzetű kisebbségi szerepét játszó el.

Szintén érdemes megjegyezni, hogy a nyomozók összes bemutatott szerelmi kapcsolata fehér karakterekhez köthető. Catherine Squires szerint a kevert rasszú párok megfelelő eszközként szolgálnak a televízióban a posztrassz esztétika kifejezésére, egy szereplő integrálására és/vagy rasszalapú problémák, különbségek színrevitelére.¹³ A kevert rasszú párokat felvonultató jelenetekben az etnicitásra sosem történik utalás, ez az aspektus pedig az európai színvakság retorikáját tételezi, amely figyelmen kívül hagyja az etnikai és faji különbségek diskurzusait.¹⁴

Egy posztmigráns Európa narratívája felé?

■ A sorozatok más aspektusai is megfigyelhetők, amelyek a másítás (*othering*) kategóriáinak gyengülése, meghaladása felé mutatnak. E szubverzív pillanatok nem egy posztrassz ideológia jegyeit viselik, hanem sokkal inkább egy posztmigráns perspektívát, amely egy olyan történelmi körülményt ragad meg, amelyben a migráció és annak öröksége központi jelentőséggel bír az európai mindennapokban. A posztmigráció koncepciója a társadalmat a múltbeli és fo-

lyamatban lévő migrációkból eredő konfliktusok, tárgyalások, ütközések és kulturális hibriditás színtereként fogja fel. E koncepció hangsúlyozza, hogy a társadalom mint egész tapasztalta meg a migrációt, nem csupán azok, akik valóban migráltak.¹⁵ A korábbi ábrázolásmódokkal ellentétben, ahol az etnikai kisebbségekhez tartozó karakterek kizárólag tizenévesek vagy bevándorlók, e sorozatok középpontjában érettebb, a rendőrségnél dolgozó karakterek állnak. A nyomozók nem a szolidaritás kultúráját képviselik, amely a kilencvenes és kétezres évekbeli európai médiatermékek – mint például Matthieu Kassovitz *La Haine* (1995) című filmje – legfőbb kisebbségekre vonatkozó trópusának számított. A főszereplőket valóban komplexebb szál köti az etnikai közösségükhöz, ahogy ez például Birkannak a helyi maffiával való konfliktusában látható, vagy Cherif esetében, aki elítéli bűnöző apját. A fehér többséget pedig szintén heterogénként ábrázolják, különös tekintettel a kulturális sokszínűség elfogadására. Az európai fehérek között találjuk a berlini neonácikat, az idősebb katonát, aki azt mondja Cherifnek, hogy megölte volna a „fajtáját” a francia–algír háborúban, de a főszereplők szerelemeit, barátait és kollégáit is, akik elfogadják a társadalom sokszínűségét.

Konklúzió

■ Ez az írás a tipológiák és a narratív trópusok szerepét vizsgálja az etnikai kisebbségek ábrázolásmódját illetően az európai krimisorozatokban. Konkrétan arra mutat rá, hogy a francia és német sorozatokban a kisebbségi nyomozók a főszerepük ellenére továbbra is olyan toposzok által stigmatizáltak, mint a bűnözés, a szexualizáció és az integráció diskurzusa. A kisebbségi kulturális identitás ábrázolása vagy az etnikai csoportok közti konfliktusokra való reflektálás továbbra is limitált, e két aspektus pedig egy kívánt kisebbségi kép reprezentációjának támogatását sejteti. E problémáktól függetlenül ezeknek a karaktereknek az európai sorozatokra mért hatását nem lehet eléggé hangsúlyozni: olyan mintákat kínálnak mind a kisebbségi, mind a többségi közönségnek, amelyekkel képesek lehetnek azonosulni; emellett pedig a „mi” és a „másik”, az európai önmeghatározást régóta meghatározó oppozíciók megváltozásáról tesznek tanúbizonyságot.

Krek Norbert fordítása

■ JEGYZETEK

1. Fatima El Tayeb: *European Others*. University of Minnesota Press, Minneapolis, 2011. xxvii.
2. Alec Hargreaves – Antonio Perotti: *The Representation of Immigrants and Ethnic Minorities of Third World Origin*. New Community 1993. 19/2. 251–261; Jessika Ter Wal: *Racism and cultural diversity in the mass media. An overview of research and examples of good practice in the EU member states, 1995-2000*. European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, Vienna, 2002; Joseph McGonagle: *Ethnicity and Visibility in contemporary French Television*. French Cultural Studies, 2002 13/39. 281–292; Jakob-Moritz Eberl et al.: *The European Media Discourse on Immigration and its Effects: a Literature Review*. Annals of the International Communication Association 2018 42/3. 207–223; Katharina Hall: *Crime Fiction in German: Der Krimi*. University of Wales Press, Cardiff, 2016.
3. Eberl et al.: i. m.
4. Naika Foroutan: *The Post-migrant Paradigm*. In: Jan-Jonathan Bock – Sharon Macdonald (eds): *Refugees Welcome: Difference and Diversity in a Changing Germany*. Berghahn Books, New York, 2019. 142–170.
5. Angela Kimyongür: *Social Conflict in the Contemporary French Roman Noir*. Australian Journal of Crime Fiction, 2015. <https://carolyn-beasley.squarespace.com/social-conflict-kimyongur>, utolsó hozzáférés: 2020. 10. 16.
6. Hall i. m.; Margaret Sutherland: *Images of Turks in Recent German Fiction: A Comparative Case Study in Xenophobia*. In: Jean Anderson – Carolina Miranda – Barbara Pezzotti (eds.): *The Foreign in International Crime Fiction: Transcultural Representations*. Continuum, London, 2012. 188–199.

7. Arlene A. Teraoka: *Detecting Ethnicity: Jakob Arjouni and the Case of the Missing German Detective Novel*. *The German Quarterly* 1999 72/3. 265–289; Breger, Claudia: *Hardboiled Performance and Affective Intimacy: Remediations of Racism in the Cenk Batu Tatort*. *Transit*, 2014 9/2. 1–19.
8. Hall: i. m.
9. Annabelle Laurent: *Chérif, le nouveau flic «cool» de France 2*. 20 Minutes, 22 10 2013, <https://www.20minutes.fr/television/1240163-20131022-20131022-cherif-nouveau-flic-cool-france-2>, utolsó hozzáférés: 2020. 10. 16.
10. Hall: i. m. 100.
11. Berna Gueneli: *Mehmet Kurtulus and Birol Ünel: Sexualized Masculinities, Normalized Ethnicities*. In: Sabine Hake – Barbara Mennel (eds.): *Turkish German Cinema in the New Millennium: Sites, Sounds, and Screens*. Berghahn, New York, 2014. 136–148, 136.
12. Laurent: i. m.
13. Catherine R. Squires: *The Post-Racial Mystique: Media and Race in the Twenty-First Century*. New York University Press, New York, 2014. 105.
14. El Tayeb: i. m. xvii.
15. Foroutan: i. m. 150.

■ FILMOGRÁFIA

- Akin, Fatih: *Tatort: Cenk Batu, Undercover Agent*. Strand Releasing, sorozat, 2008.
Alvart, Christian: *Dogs of Berlin*. Sigi Kamml. Netflix, sorozat, 2018.
Olenga, Lionel – Laurent Scalese – Stéphane Drouet: *Cherif*. France 2, sorozat, 2013-2019.
Thorne, Jack – Johan Renck: *The Last Panthers*. Canal +, sorozat, 2015.

